

ACİL DURUM ÖNLEMLERİ VE COVID-19: REHBERLİK NOTU

COVID-19 salgını nedeniyle ortaya çıkan durum dünyada pek çok ülkenin nüfus sağlığını ve refahını korumak için olağanüstü tedbirler almasını gerektirmiştir. Atılacak adımların olağanüstü hallerde bile hukukun üstünlüğü ilkesine dayanması gerekmektedir.

Acil durum kapsamındaki yetkiler, özellikle devletlerin istisnai durumları ele almak için ek yetkilere ihtiyacı olabileceğini kabul eden Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (KSHUS) olmak üzere uluslararası insan hakları hukuku tarafından sunulan ölçütler dâhilinde kullanılmalıdır. Bu yetkilerin süresi sınırlı olmalı ve mümkün olan en kısa zamanda olağan hale geçişi sağlamak hedefiyle geçici bir şekilde kullanılmalıdır.

Devletler, resmi olarak olağanüstü hal ilan etmeseler dahi halk sağlığını korumak amacıyla belirli insan haklarını kısıtlayan istisnai tedbirler getirebilirler. Bu kısıtlamalar kanunilik, gereklilik ve oranlılık gereksinimlerini karşılamalı ve ayrımcılık gözetmemelidir.

Belirli medeni ve siyasi hakların askıya alınması veya sınırlandırılmasına ancak “bir ulusun varlığını tehdit eden” belirli acil durumlarda izin verilir. Bu tür durumlarda, herhangi bir koşulda askıya alınamayacak bazı temel haklara saygı gösterilmesi de dâhil olmak üzere bazı güvenceler devreye sokulmalıdır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, hakların askıya alınması konusunda herhangi bir hüküm içermemektedir. Gıda, sağlık, barınma, sosyal koruma, su ve sıhhi temizlik, eğitim ve elverişli yaşam standardı haklarının temel içeriği ile ilgili olan devlet yükümlülükleri acil durumlarda dahi geçerli olmaya devam etmektedir.

ACİL DURUM TEDBİRLERİ NEDENİYLE İNSAN HAKLARINA YÖNELİK KISITLAMALAR

Dolaşım özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve barışçıl toplantı özgürlüğü gibi bazı haklar, olağanüstü hal olmasa dahi kamu sağlığı nedeniyle bazı kısıtlamalara tabi olabilir. Ancak bu kısıtlamalar aşağıdaki gereksinimleri karşılamalıdır:

- **Kanunilik:** Kısıtlamalar “kanunla getirilmelidir”. Buna göre getirilecek olan kısıtlama, kısıtlamanın getirildiği tarihte genel uygulamalara ilişkin yürürlükte olan ulusal yasaların kapsamında olmalıdır. Yasa keyfi veya mantıksız olmamalı, açık ve kamu tarafından erişilebilir olmalıdır.
- **Gereklilik:** Kısıtlamalar, kamu sağlığı da dâhil olmak üzere KSHUS’nde belirtilmiş olan izin verilen gerekçelerden birinin korunması için gerekli olmalı ve zorunlu bir toplumsal ihtiyaca yanıt vermelidir.
- **Oranlılık:** Kısıtlamalar tehdit altında olan menfaatlerle orantılı, yani koruyucu işlevini yerine getirmek için uygun olmalı ve istenilen sonuca ulaşmak için var olan seçeneklerden en az müdahaleci olan seçenek uygulanmalıdır.

- *Ayrımcılık gözetmeme*: Kısıtlamalardan hiçbiri uluslararası insan hukuku hükümlerine aykırı olarak ayrımcılık gözetmemelidir.
- Bütün kısıtlamalar kesinlikle mevzubahis hakkın lehine yorumlanmalıdır. Hiçbir kısıtlama keyfi bir şekilde uygulanamaz.
- Haklara getirilen kısıtlamaların haklılığının kanıtlanması yükümlülüğü yetkililere aittir.

OLAĞANÜSTÜ HAL

- Olağanüstü hal insan hakları hukuku kapsamında özel olarak düzenlenmiştir. Her ne kadar bu tür olağanüstü hallerin ilan edilmesi durumunda bazı hakların kısıtlanması veya askıya alınmasına izin verilse de, eğer yukarıda belirtildiği gibi bazı haklara orantılı kısıtlama veya sınırlamalar getirildiği takdirde duruma yeterli bir şekilde karşılık verilebiliyorsa, hakların askıya alınmasından kaçınılmalıdır.
- Eğer COVID-19'un yayılmasını önlemek adına devletin bazı insan hakları yükümlülüklerinin azaltılması gerekiyorsa, alınan bütün tedbirler durumun aciliyetinin gerektirdiği ölçüde orantılı ve sınırlı olmalıdır. Bu gereklilik olağanüstü halin süresi, coğrafi kapsamı ve asli gereksinimleri ile doğrudan ilişkilidir.
- Buna bağlı olarak, olağanüstü hal yasaları ve tedbirleri:
 - Kapsam olarak kesinlikle geçici olmalı,
 - Kamu sağlığı hedeflerine ulaşmak için en az müdahaleci seçenek uygulanmalı, ve
 - Olağanüstü hal biter bitmez olağan yasalara dönüşü güvence altına almak adına sona erme veya yeniden inceleme hükümleri gibi önlemler içermelidir.
- Yaşama hakkı, işkencenin yasaklanması ve ceza hukukunda kanunilik ilkesi¹ gibi bazı haklar olağanüstü haller sırasında dahi sınırlanamaz ve her durumda geçerli olmaya devam eder. Adli mahkemelerin sınırlanamayan hakların ihlali konusundaki şikâyetleri hükme bağlama yetkilerini korunmalıdır.
- Devletler, devlet ve devlet dışı aktörlerin olağanüstü hal ile ilişkili insan hakları ihlalleri ve istismarlarını önlemek için tedbirler almalıdır. Bu tür ihlaller ve istismarlar konusundaki suçlamalar, ihlale veya istismara son vermek amacıyla etkin bir şekilde ve derhal incelenmeli, şüpheliler adalete teslim edilmeli ve mağdurlara koruma ve etkili yasal çözüm yolları sağlamalıdır.
- Kanunilik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri, olağanüstü haller sırasında da adil yargılanmanın temel gereksinimlerine saygı gösterilmesini gerektirmektedir. Bir birey, ceza gerektiren suçlar için sadece bir adli mahkeme tarafından yargılanabilir ve cezalandırılabilir. Masumiyet karinesi ilkesine saygı gösterilmelidir.
- COVID-19 salgını nedeniyle açıklanan geçici beyannameler, azınlıklar da dâhil olmak üzere belirli bireyleri veya grupları hedef almak için bir gerekçe olarak kullanılmamalıdır. Alınan tedbirler herhangi bir gerekçe ile ırk, renk, cinsiyet, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet, engel, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statülere dayalı herhangi bir yasaklanmış ayrımcılık içermemelidir.
- Devletler, insanların olağanüstü hal tedbirlerine uymalarını sağlamak için istihdam ve geçim, barınma, gıda, eğitim, sosyal koruma ve sağlık yardımları da dâhil olmak üzere olağanüstü hal

¹ Askıya alınamayacak hakların tam bir listesi için bkz: KSHUS 4. maddesi ve İnsan Hakları Komitesi'nin 29 Sayılı Genel Yorumu. Bölgesel insan hakları belgeleri, farklı askıya alınamayacak hak listeleri içerebilir.

kısıtlamalarından etkilenmiş olan insanların temel ekonomik ve sosyal haklarından yararlanmalarını desteklemeye yönelik zamanında ve etkili tedbirler sağlamalıdır.

- Bir olağanüstü halin yasal olarak ilan edilebilmesi için, kamuya açık ve resmi bir şekilde ilan edilmesi gerekir. Kanunilik ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin korunmasında resmi ilan büyük öneme sahiptir. Bu ilanlar, anayasa ve ulusal hukukun bu tür ilanlar ve olağanüstü yetkilerin uygulanmasını düzenleyen hükümlerine uygun olmalıdır. Ek olarak, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne taraf olan Devletlerin Sözleşme'nin 4.3. maddesi gereğince BM Genel Sekreterini bilgilendirmesi gerekmektedir.

- Devletler, etkilenen nüfusu olağanüstü halin uygulanması ve ilgili tedbirlerin maddi, bölgesel ve zaman açısından kapsamı hakkında açık bir şekilde bilgilendirmelidir. Halkın genelinin yeni yasal kuralların farkında olması ve bunlara uygun olarak davranmaları için olağanüstü yasalar ve tedbirler hakkında yeterli bilgi hızlı bir şekilde ve devletin tüm resmi dillerinin yanı sıra ülkede yaygın olarak konuşulan mümkün olduğu kadar çok dilde ve erişilebilir bir şekilde iletilmelidir.

- Olağanüstü hal, şeffaflık da dâhil olmak üzere insan hakları ilkelerini rehber almalıdır. Olağanüstü hal, bu durumda COVID-19 salgınına karşılık vermek gibi, ilan edilmesine neden olan kamusal ihtiyaç dışında herhangi bir amaç için kullanılmamalıdır. Muhalefeti bastırmak amacıyla kullanılmamalıdır. Bir olağanüstü hal sırasında şeffaflık ve bilgi edinme hakkı, gazeteciliğin olağanüstü durumlarda kritik bir işleve sahip olması nedeniyle basın özgürlüğünün korunmasını gerektirmektedir.

- Olağanüstü yetkilerin kullanımının denetlenmesi, demokrasi ve hukukun üstünlüğü açısından büyük öneme sahiptir. Olağanüstü tedbirler, belirli hakların sınırlandırılması ve askıya alınması da dâhil olmak üzere yasama organı tarafından dönemsel ve bağımsız olarak incelemelere tabi olmalıdır. Olağanüstü hal sırasında getirilen tüm acil durum yasaları da yeterli yasama incelemelerine tabi tutulmalıdır. Bunun yanı sıra, olağanüstü tedbirler ve olağanüstü durumların yukarıda bahsi geçen kısıtlamalarla uyumlu olmasını sağlamak adına anlamlı hukuki denetim de sağlanmalıdır.

Olağanüstü durumlar hakkında ek rehberlik için, İnsan Hakları Komitesi'nin 29 sayılı Genel Yorumu ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi kapsamındaki Hükümlerin Kısıtlanması ve Sınırlanmasına ilişkin Siracusa İlkelerine göz atabilirsiniz.

KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLAR ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİNİN 4. MADDESİ

1. Sözleşmeye Taraf Devletler, ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü bir durumun meydana gelmesi ve bunu resmen ilan etmeleri halinde, durumun zorunluluklarının kesinlikle gerektirdiği ölçüde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düşmeyecek ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal köken gibi sebeplerle ayrımcılık içermeyecek şekilde, bu Sözleşmedeki yükümlülüklerinde azaltma yapan tedbirleri alabilir.
2. Sözleşmenin 6, 7, 8(1 ve 2 fıkralar), 11, 15, 16 ve 18. maddelerindeki yükümlülüklerde hiç bir azaltma yapılamaz.
3. Sözleşmedeki yükümlüklerini azaltma yetkisi kullanan Sözleşmeye Taraf bir Devlet, yükümlülük azaltılan Sözleşme maddeleri ile yükümlülük azaltmayı gerektiren sebepler hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla Sözleşmeye Taraf diğer Devletleri derhal bilgilendirir. Yükümlülük azaltmanın sona erme tarihi de aynı yolla başka bir bildirimle iletilir.

OLAĞANÜSTÜ TEDBİRLERİN İHLALİ DURUMUNDA CEZALANDIRMA

- Devletler tüm olağanüstü tedbirleri insancıl bir şekilde uygulamalı, ihlallere yönelik cezalarda orantılılık ilkesine saygı göstermeli ve cezaların keyfi veya ayrımcılık gözetilen bir şekilde

uygulanmadığından emin olmalıdır. Örneğin, engelli bireyler veya hane içi şiddet mağduru olanlar kendilerini korumak amacıyla COVID-19 olağanüstü tedbirlerini ihlal ettikleri durumlarda cezalandırılmamalıdır.

- Devletler insanları sadece son çare olarak özgürlüklerinden mahrum bırakmalı, bu durumlarda ise süreç yasa tarafından öngörülen gerekçelerle ve uygun usulde güvencelerle birlikte yürütülmelidir. Özgürlükten mahrum bırakma, olağanüstü hal sırasında dahi makul, gerekli ve durum ile orantılı bir şekilde olmalıdır.
- Devletler bir kişinin alıkonulmasının uygunluğunu değerlendirirken, alıkoyma tesislerinin aşırı kalabalıklaşmasının halk sağlığı üzerindeki etkilerine ve COVID-19 salgını nedeniyle alıkonulan insanlara yönelik ortaya çıkacak belirli risklere özellikle dikkat etmelidir.
- Para cezaları işlenen suçun ağırlığıyla orantılı olmalıdır. Uygun ceza miktarı değerlendirilirken, toplumsal cinsiyetlere özgü etkiler gibi kişisel durumlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu, işsiz insanlar ve olağanüstü tedbirler nedeniyle geliri olmayanlar için özellikle geçerlidir.
- Yaygın destek görmeyen ve azınlık fikirlerin sansürlenmesine yol açabileceği için COVID-19 hakkındaki yanlış bilgilendirmelerin düzenlenmesine yönelik tedbirler dikkatle oluşturulmalıdır. Bilgi suçlarına yönelik cezalardan kaçınılmalıdır. Devletler, yanlış bilgilerin yayılması ile mücadele için bağımsız bilgi doğrulama, eğitim ve medya okur-yazarlığının teşvik edilmesi gibi daha az müdahaleci yöntemler kullanılmalıdır. Devletler ve internet şirketlerinin yanlış bilgilendirme konusunu ele almak amacıyla ilk önce kendilerinin açık, güvenilir ve gerçeklere dayanan bilgiler sağlaması büyük öneme sahiptir.

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı üzerine ek rehberlik için İnsan Hakları Komitesi'nin 35 sayılı Genel Yorumuna göz atabilirsiniz.

KOLLUK KUVVETLERİ VE OLAĞANÜSTÜ TEDBİRLER

- Kolluk kuvveti yetkilileri sadece kesinlikle gerekli olduğunda ve görevlerini yerine getirmeleri için gereken ölçüde ve sadece daha az zararlı tedbirlerin açık bir şekilde etkisiz olduğunun kanıtlanması durumunda güç kullanabilirler.
- Kolluk kuvveti faaliyetleri, olağanüstü tedbirler veya olağanüstü hal sırasında gerçekleştirilenler de dâhil olmak üzere, Kolluk Kuvveti Görevlileri Davranış Kuralları, Kolluk Kuvveti Görevlileri tarafından Güç ve Ateşli Silah Kullanımı hakkında Temel İlkeler ve BM Kolluk Kuvveti Görevlileri tarafından Daha Az Ölümcül Silah Kullanımı üzerine İnsan Hakları Rehberliği de dâhil olmak üzere ilgili uluslararası norm ve standartlarla uyumlu olmalıdır.
- Genel bir kural olarak, ordu kolluk işlevini yerine getirmemelidir. Ancak, istisnai durumlarda ordunun sınırlı bir süre için ve özel olarak tanımlanmış koşullarda kolluk kuvveti bağlamında konuşlandırılması gerekebilir.
- Ordu mensupları herhangi bir şekilde kolluk kuvveti işlevini yerine getirdiğinde sivil idarenin emri altında ve sivil hukuk kapsamında hesap verebilir olmalıdır ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamında kolluk kuvveti görevlileri için geçerli olan standartlara tabidir.
- Gücün kötüye kullanılması, keyfi alıkoyma ve kolluk kuvvetleri ve askeri personel tarafından cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet de dâhil olmak üzere insan haklarının ihlaline ilişkin tüm suçlamalar etkin bir şekilde ve derhal araştırılmalı ve failer adalete teslim edilmelidir. Bu durum, COVID-19 salgını nedeniyle kolluk kuvvetleri ve askeri personele pek çok alanda verilen olağanüstü yetkiler de göz önüne alındığında özel bir öneme sahiptir.

Güç kullanımı ve kolluk kuvveti görevlilerinin davranış kuralları konusunda ek rehberlik için şu belgeleri inceleyebilirsiniz: [Kolluk Kuvveti Görevlileri Davranış Kuralları](#), [Kolluk Kuvveti Görevlileri tarafından Güç ve Ateşli Silah Kullanımı hakkında Temel İlkeler](#) ve [BM Kolluk Kuvveti Görevlileri tarafından Daha Az Ölümcül Silah Kullanımı üzerine İnsan Hakları Rehberliği](#).

Etkiniz AB Programı tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilen bu belge resmî çeviri niteliği taşımamaktadır.

Bu belge Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.